

Baberti Dergisi / Journal of Babarti

e-ISSN: 3023-4107

Sayı: 21 / 2025 - Haziran

**Osmanlı Modernleşme Çabalarının Giresun İzdüşümleri: Rüştîye
Mektepleri**

Reflections of Ottoman Modernization Efforts in Giresun: Rustiye Schools

Ali YILMAZ

Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları
Bölümü, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı.

Giresun / Türkiye

*Associate Professor, Giresun University, Faculty of Divinity, Department of Islamic
History and Arts, Division of Islamic History.*

Giresun / Türkiye

alibedir28@hotmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 15 Nisan / 15 April 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 26 Haziran / 26 June 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Ali Yılmaz, “Osmanlı Modernleşme Çabalarının Giresun
İzdüşümleri: Rüştîye Mektepleri” *Baberti Dergisi*, 21 (Haziran / 2025): 27-48.

DOI: 10.47098/babertidergisi.1675966

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.

Öz

XVIII. yüzyıla kadar dünyaya nizam veren İslam medeniyeti, bu yüzyıldan sonra etkisini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Haçlı seferleriyle Batı İslam dünyasındaki bu ilmi inkişafı kendi yurtlarına taşıyarak Reform ve Rönesans hareketlerinin itici unsuru olmuştur. Sanayi Devrimiyle devam eden bu gelişimin, Osmanlı'ya da bazı tesirleri olmuştur. Osmanlı, toprak kayıplarının beraberinde getirdiği psikolojik ezikliğin Batı'dan askerî alanda alınacak yeniliklerle telafi edileceğini düşünerek Avrupa'ya eğitim için öğrenciler göndermiştir. Askerî alandaki bu yenileşme hareketiyle birlikte Bâbîâlî bürokrasisine nitelikli memur yetiştirmek için medreseler yerine yeni modern mektepler açılmasına karar verilmiştir. İlk modern rüştiye mektebi, 1847 yılında İstanbul'da açılmıştır. Sıbyan mekteplerini bitiren belli yaşlarda öğrencilerin kabul edildiği rüştiyeler, 1864'de Karahisâr-ı Şarkî livasında, 1871 yılında Giresun'da, takip eden yıllarda Bulancak, Tirebolu, Görele ve Alucra'da açılmıştır. Giresun İnâs (Kız) Rüştiye Mektebini açma çabaları başarılı olamamıştır. Bu mekteplerden mezun olan öğrenciler, bir üst öğretim olan Karahisâr-ı Şarkî ve Giresun idadilerine devam etmiştir. Mektebin öğretim programları ve tatil günleri, merkezle paralellik arz etmektedir. Öğrenci ve muallim tecrübeleriyle mükâfatlandırılmaları gerekli mercilerle yapılmıştır. Muallimi evvellerinin çoğu, medrese müderrisi iken dârülmuallimîn mektebini bitirmişlerdir. Osmanlı-Rus Savaşında bazı mektep binaları boşaltılarak askeri bina olarak kullanılmıştır. Erzurum kongresinde Giresun delegasyonları bu modern mekteplerden mezun olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Tarihi, Muallim, Modernleşme, Rüştiye Mektepleri, Giresun.

Abstract

Until the 18th century, the Islamic civilization that had established order gradually lost its influence. The Crusades enabled the West to carry the scientific advancements of the Islamic world back to their territories, acting as a catalyst for reform and Renaissance movements. This progression continued with the Industrial Revolution, which also impacted the Ottoman Empire. In response to psychological inferiority stemming from territorial losses, the Ottomans believed that military innovations could be acquired from the West, prompting them to send students to Europe for education. Alongside this military modernization initiative, it was decided to establish new modern schools to train qualified civil servants for the Babiali bureaucracy, instead of relying solely on traditional medreses. The first modern Rusdiye school was established in Istanbul in 1847. Rusdiye schools admitted students of certain ages who had completed primary education (sıbyan mektepleri). These schools were subsequently opened in the Karahisar-i Sarki province in 1864, in Giresun in 1871, and later in Bulancak, Tirebolu, Gorele, and Alucra. Efforts to establish the Giresun Inas (Girls') Rusdiye school were unsuccessful. Graduates from these schools continued their education at higher-level institutions, specifically the Idadi of Karahisar-i Sarki and Giresun. The curricula and vacation schedules of these schools were aligned with centralized policies. Evaluations and rewards for students and teachers were conducted by the relevant

authorities. Most instructors were former medrese teachers who had graduated from the Darulmuallimin school. During the Ottoman-Russian War, some school buildings were repurposed for military use. Delegations from Giresun attending the Erzurum Congress were composed of graduates from these modern schools.

Keywords: History of Education, Teacher, Modernization, Rustiye Schools, Giresun.

Giriş¹

İslam medeniyetin doğuşu, VII. yüzyılda Hz. Muhammed'in elçilikle görevlendirilmesiyle başlayıp Emeği Devleti sonuna kadar Arap merkezli olmuştur. Bu medeniyet, VIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Abbasî Devleti döneminde değişik coğrafyalarla iletişim ve etkileşimiyle birlikte dünyada hâkim ve belirleyici unsur haline gelmiştir. İslam medeniyetinin gelişme ve yükseliş döneminde taşıyıcı unsur Araplarla birlikte Fârisîler ve Türkler olmuştur. XII. yüzyıldan itibaren Türkler bu medeniyetin merkez üssü olmuştur.

Haçlı seferleri sonrası Avrupa'da dinin dışlanmaya başlamasıyla Aydınlanma, Reform ve Rönesans neticesinde Hristiyanlar hâkim unsur haline gelmiştir. Bu yaklaşıma paralel olarak Avrupa'da kilise aleyhine gelişen ortam dolaylı olarak İslam ülkelerinde de dillendirilmiştir. Avrupa'daki bu aydınlanmanın gerisinde kalan İslam toplumunda, kasıtlı olarak gelişimin önündeki en büyük engelin İslam dini olduğu algısı yaratılmaya başlanmıştır. İslam'ın terakkiye engel olduğu algısı, maalesef İslam ülkelerinde yetişen aydınlar tarafından yeterli itirazlarla reddedilememiştir. Hâlbuki İslam medeniyetinin duraklamasındaki esas sebep, İslam dininin kendisi değil Müslümanlar arasındaki yoğun çekişmeler ve yeni ticaret yollarının keşfinde onların hazırlıksız yakalanmalarıdır. Müslüman toplumda beliren Akdeniz'e hâkim olan ticarete hâkim olur düşüncesi şartlanmışlığı, onları yeni ticaret güzergâhının dışında kalmasına yol açmıştır. Ayrıca İslam medeniyetinin belirleyici unsuru olan değerler günün şartlarına göre yorumlanmamış, bilimsel faaliyetlerin toplumun gündemini oluşturacak yoğunluğa ulaşamaması ve İslam coğrafyasının büyük bölümünün sömürge haline gelmesi Müslümanların geride kalmasına neden olmuştur.

¹ Bu makale; 2013 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalında Prof. Dr. Mustafa Zeki Terzi danışmanlığında tamamladığımız "XIX. Yüzyıldan Cumhuriyete Giresun'da Eğitim ve Öğretim" başlıklı Doktora tezinden üretilmiştir.

İslam medeniyetinin XI. yüzyıldan itibaren başat taşıyıcı unsuru Osmanlı devlet aklı, Batılılar tarafından kısıpaca alınınca devlet erkânı, toprak kayıplarının ancak askeri alanda modernizasyon ve reform çalışmalarıyla giderilebileceğine inanmaya başladı. Askeri alandaki reformlarla ilgili nazırlıkların kurulması için Bâbîâlî bürokrasisine de nitelikli memur yetiştirilmesi gerekiyordu.² Bu bağlamda Tanzimat'a kadar askerî ve sivil bürokrasiye eleman yetiştiren medreseler yerine modern mektepler açılması konusunda bir irade oluşmaya başladı.³ Eğitim alanında yeniden yapılanma II. Mahmud'un yapmış olduğu yenilik hareketlerinden birisi olarak onun saltanatının sonuna doğru ortaya çıkmıştır. 1838 yılında kurulan Meclis-i Umûr-ı Nâfianın teklifi ile sıbyan mektepleri üzerine yükseköğretime öğrenci yetiştirmek amacıyla ilk ismi "mekteb-i sâni" olup daha sonra rüştiye mektebi olarak değiştirilecek olan kurumların açılmasına karar verilmiştir. 1845 yılında ise Muvakkat Maârif Meclisi tarafından rüştiye mektepleri Dârulfünûn'a öğrenci yetiştiren orta dereceli okul olarak kabul edilmiştir.⁴

1846 yılında Mekâtib-i Umûmiye Nazırlığının kurulmasından sonra Mekâtib-i Umûmiye müdürü Kemal Bey, masraflarını kendi karşılamak üzere 28 Şubat 1847'de sadareten aldığı izinle İstanbul Davutpaşa'da eski bir sıbyan mektebini ilk defa rüştiye mektebine çevirerek adı geçen kurumun resmen açılmasını sağlamıştır. Rüştiye mekteplerinde görülen başarı üzerine bu eğitim kurumlarının sayısı artırılmıştır. 16 Mart 1848 yılında da yeni açılan kurumlara öğretmen yetiştirmek için dârülmuallimîn-i rüştiye mektepleri açılmıştır.⁵ Ne var ki rüştiye mekteplerine muallim olacak öğretmen okullarına öğrenci seçimi medresede öğrenim görmüş talebeler arasından yapılması yeni tip eğitim politikalarını uygulayacak düzeyde öğretmen yetiştirilmesini engellemiştir. Bu duruma çözüm olarak rüştiye mekteplerinde muallim-i evvel olarak görev yapacak eğitimcilerin mutlaka rüştiye mektebi mezunu olma şartı getirilmiş, muallim-i sâni ve diğer görevlilerde bu şart aranmamıştır.

Modern eğitimin simgesi haline gelen rüştiye mektepleri, İslam medeniyet ve kültüründe oluşan cami merkezli eğitimin dışına çıkartılarak

² Kemal H. Karpat, *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma* (İstanbul: İmge Kitapevi, 2006), 200.

³ Ercan Uyanık, "Tanzimat Döneminde Modern Eğitimin Yaygınlaştırılması Yolunda Pratik Bir Çözüm: Yarı(m) Rüştiyeler", *Tarih Dergisi* 49/1 (2010), 92.

⁴ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 91-92.

⁵ Uyanık, "Yarı(m) Rüştiyeler", 94.

bağımsız bir kurum olarak kabul edilmiştir.⁶ 1849 yılından itibaren Mekâtib-i Rüştîye Nezâreti, Evkâf Nezâretinden ayrılarak Mekâtib-i Umûmiye Nezâretine devredilip medrese ulehasının denetiminden çıkarılmaya çalışılmıştır. Öğrenim süreleri dört yıl olan sıbyan mekteplerini bitiren on yaşının üzerindeki öğrencilere, öğrenim süresi iki yıl olan rüştiye mekteplerine devam etme zorunluluğu getirilmiştir.⁷

1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi gereğince nüfusu 500 haneyi geçen yerleşim yerlerinde birer erkek rüştiye ve vilayet merkezlerinde birer inâs (kız) rüştiye mektebinin açılmasına karar verilmiştir. 1867 yılına kadar rüştiye mekteplerine sadece Müslüman öğrenciler kabul edilirken bu tarihten sonra Osmanlı tebaası arasında bir fark olmadığını göstermek için Hristiyan öğrenciler de Türkçe imtihanı geçmek şartı ile bu mekteplere kabul edilmeye başlanmıştır. Daha sonra Osmanlı tebası olan gayri müslim unsurların eğitimi de değerlendirilerek yaşadıkları şehirde nüfusları 500 haneyi geçmeleri şartıyla onlar için müstakil rüştiye mektebi açılmasına izin verilmiştir.⁸ Nüfusu 500 hanenin altında olan yerleşim yerlerinde ise sadece bir muallimli (muallim-i sâni) ve bir hizmetli (bevvâb) idaresinde ara bir formül olarak yarı(m) olarak açılıp hane sayısı 500'ü bulduğu takdirde bu yarımalar tam rüştiyeye dönüştürülmüştür.⁹

Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesinde erkek rüştiye mekteplerinde okutulacak dersler şu şekilde verilmektedir: Mebâdî-i ulûm-i dîniyye (din dersi), Lisân-ı Osmânî kavâidi (Osmanlıca dil bilgisi), İmlâ ve inşâ (yazı), Kavâid-i Arabiyye ve Fârisiyye (yeni usulle Arapça ve Farsça dil bilgisi), Hat, Mebâdî-i hendese (geometri başlangıcı), Defter tutma usulü, Tarih-i umûmî, Tarih-i Osmânî, Coğrafya, Jimnastik ve Fransızca. İnâs (Kız) rüştiyelerinde ise bu derslere ilave olarak; Resim, Ameliyât-ı hiyatiyye (dikiş işleri), tedbâr-i menzîl (ev idaresi), Müntehebâtı edebiye ve Musiki (mecburi değil) dersleri eklenmiştir.¹⁰

Devletin değişik yerleşim yerlerinde açılacak rüştiye mekteplerinin masraflarının ¼'ünün devlet hazinesinden, geri kalan masrafların halk tarafından karşılanması bu mekteplerin yaygınlaşmasına önemli bir etken olmuştur. Her ne kadar rüştiye mektepleri eğitimcilerine hoca, müderris değil;

⁶ Mehmet Öznur Alkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", *Osmanlı Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 6/12 (2008), 15.

⁷ Fatma Ürekli, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (2002), 392.

⁸ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 93. Cemil Öztürk, "Rüştiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 35/301.

⁹ Uyanık, "Yarı(m) Rüştiyeler", 105-109.

¹⁰ Öztürk, "Rüştiye", 35/302.

muallim ismi verilse bile önce mektepler açılıp daha sonra eğitimci tedarikine gidildiğinden özellikle taşra rüştiyelerinde muallimlerin medrese müderrislerinden seçilerek görevlendirilmesi, bazı sorunların yaşanmasına sebep olmuştur. Osmanlı medreselerinden kadın müderris yetişmediğinden inâs (kız) rüştiye mekteplerinde yeni usule göre kadın muallim atama zorunluluğu erkek rüştiye mekteplerine göre medrese mantığından daha bağımsız bir eğitim verilmesini sağlamıştır. Ancak bütün çabalara rağmen kadın muallimelerin bulunamadığı durumlarda, yaşları ilerlemiş ve toplumda hüsnü şahadeti kabul edilmiş pir-i fani erkek muallimler bu kurumlarda görev yapmışlardır. Kadın ve ileri yaşta uygun erkek muallim bulunmadığında ise bazı inâs (kız) rüştiyeleri kapanmak zorunda kalmıştır.¹¹

Yükseköğretim kurumlarına öğrenci yetiştirmek gayesi ile açılan rüştiyeler, zamanla ilkokul seviyesine evrilmiştir. Rüştiye mektepleri mezunları, 1873 yılından itibaren üst eğitim olarak idadilere devam etmişlerdir. 1874 yılından itibaren rüştiyelerin dönüştürülmesi isteği dillendirilmeye başlanmış, devletin içerisinde bulunduğu ağır ekonomik koşullar göz önüne alınarak 1890 yılından itibaren rüştiyelerin bir kısmı kapatılmıştır. Öğrenci sayıları fazla olan rüştiyelerin bir kısmı idadi mekteplerine, öğrenci sayısı düşük rüştiyeler iptidai mekteplerine dönüştürülmüştür. Rüştiye mektepleri Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu hemen her vilayette yayılmakla kalmamış, Osmanlı Devleti dışında kalan Türk unsurlar da bundan ilham alarak 1905 senesinde *Kırım Cemiyeti Hayriyesi*'nin gayretiyle Akmesic'de açılmıştır. Kız çocuklarının da okuyabileceği bu mekteplere İstanbul'dan muallim gönderilmiş ve Akmesic Cemiyeti Hayriyesi Erkek ve İnâs (Kız) Rüştiyesi Mektebi adı altında çocuklara hizmet vermiştir.¹²

Ağırlıkla II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde kurulan rüştiye mektepleri, taşrada devlete memur yetiştiren birer kurum iken 1913 yılında yürürlüğe konulan *İbtidâî Tedrisât Kanunu* ile öğretim süresi altı yıla çıkarılarak iptidai mektepler çatısı altına alınmıştır.¹³

Rüştiye mekteplerinin Osmanlı eğitim-öğretimine en büyük katkısı, kız çocuklarının bu eğitim kurumlarında veya daha sonra müstakil açılan İnâs Rüştiye mekteplerinde eğitim fırsatı tanınmasıdır. Zira Osmanlı döneminde

¹¹ Ayşegül Altınova, *Osmanlı Modernleşmesinde Rüştiye Mektepleri* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Doktora, 2010), 95.

¹² Ömer Sami Arbatlı, "Kırım'da Rüştiye Mekteplerinin Açılması ve Tesirleri", *Emel Dergisi* 26 (1965), 19-20.

¹³ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform* (İstanbul: Eren Yayınları, 1993), 57.

kız çocukları asgari dinî bilgileri sıbyan mekteplerinde öğrenip bazı istisnalar dışında bir üst öğrenime devam etmemişlerdir. Bunun üzerine İstanbul'da 1859'da ilk inâs (kız) rüştiye mektebi açılmış ancak Anadolu'da yaygınlaşmaya başlaması 1870'li yılları bulmuştur.¹⁴ Aynı şekilde inâs (kız) rüştiye mekteplerinde muallimlik yapacak eğitici yetiştirmek için *dârülmuallimât* adlı eğitim kurumları da açılmıştır.¹⁵

1. Rüştiye Mekteplerinin Öğretim Kadrosu

Osmanlı Devleti'nde rüştiye mektepleri ilk açılmaya başlandığında kurumun fiziki yapısına çok bakılmadan olabildiğine daha çok mektep açmak için adeta yarışa girilmiştir. Yeni binalar daha önce belirlenen projelere uygun olmak şartı ile mahallin zenginleri ve diğer hayırseverler tarafından yapılmaya çalışılmıştır. Sultan II. Abdülhamid'in iktidarı döneminde konuya biraz daha ağırlık verilerek pek çok yere yeni rüştiye binaları yapılmaya başlanmıştır.¹⁶ Ayrıca mahaldeki sıbyan mektepleri ve medreselerden fiziki şartları uygun olanları bir miktar değişiklikler yapılarak rüştiye mektebine dönüştürülmüştür.¹⁷

Rüştiye mekteplerinde, öğrenci sayısına göre muallim-i evvel, muallim-i sâni ve rika (hat) muallimi istihdam ediliyordu. *Maârif Nizamnâmesine* göre rüştiyelerde muallim olabilmek için en az 25 yaşında olmak gerekiyordu. Bu görevlilerin dışında kurumun temizliği ve çocukları evlerine bırakmakla görevli bevvâb ile talebenin inzibat işleriyle meşgul olan mubassır adında görevliler de bulunuyordu. Mubassırlar, öğrenciler arasındaki kavgaları gidermek ve hafif cezaları uygulamakla görevliydi.¹⁸ Muallim-i evvel, mektebin aynı zamanda sorumlusu (müdürü) olup bevvâb ve mubassır ona karşı sorumluydular. Muallim-i evvelin görevi, mektebin eğitim öğretim işlerini deruhte etmekle birlikte öğrenciyi kontrol altında tutmak ve merkezi hükümetçe belirlenen vakitlerde mektebi açık bulundurmaktan ibaretti. İstanbul'da bulunan rüştiye mekteplerinin muallim-i evveli ayda bir, taşra rüştiye mektepleri muallim-i evveli üç ayda bir öğrencilerin devam jurnallerini merkeze göndermek zorunda idi.¹⁹

¹⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S. 2011* (Ankara: Pegem Akademi, 2011), 164.

¹⁵ Mustafa Şanal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunun (Dârülmuallimât), Kuruluşu, Okutulan Dersler ve Kapatılışı (1870-1924)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 26 26 (Güz 2009), 223.

¹⁶ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 96.

¹⁷ Altınova, *Osmanlı Modernleşmesinde Rüştiye Mektepleri*, 213.

¹⁸ Hasan Âli Yücel, *Geçtiğim Günlerden* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 108.

¹⁹ Altınova, *Osmanlı Modernleşmesinde Rüştiye Mektepleri*, 337.

Mektepte görevli çalışanlardan en fazla maaşı muallim-i evvel alıyor daha sonra sırasıyla muallim-i sâni, bevvâb ve mubassirler geliyordu.

Müfettişler, rüştiye mekteplerini hem fiziki ortam hem de eğitim süreçleri hakkında denetleyip hazırladıkları raporları merkeze gönderiyorlardı. Rüştiye mektepleri muallimlerinin çoğu *Dârülmuaallimîn-i Rüştiye Mektebi* mezunu olup sıbyan ve iptidai mektep hocalarına göre daha donanımlı olduklarından onların teftişine muhakkik olarak bu muallimler görevlendiriliyordu. Sınıfların ayrılması, mektebin iyileştirilmesi (vs.) gibi konularda müfettiş raporlarına göre gereği yapılıyordu. Öğrencilerde olduğu gibi muallimlere de mükâfat veriliyor, gerekli tahkikat yapıldıktan sonra cezalandırma yoluna da gidiliyordu. Muallimlerin işledikleri suçlara göre maaş kesimi, yer değişikliği ve görevden azledilme mekanizması işletiliyordu.

Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesine göre mektepler cuma günleri ile ağustos ayının ilk üç haftası tatil ediliyordu. Mektepler, ramazan ayının üçüncü haftası sonundan Şevval ayının birinci haftasına kadar, kurban bayramlarında yedi gün, cuma ve kandil günleri ile padişahın doğum ve tahta çıkma yıldönümlerinde de eğitime ara veriliyordu. Derslerin başlama saati bölgelere göre değişkenlik göstermesine rağmen dersin bitiş zamanı genel olarak ikinci vaktinde idi. Aşırı sıcak olan beldelerde yaz aylarında tatiller şartlara göre uzatılabiliyordu.²⁰ Bu eğitim kurumları, salgın hastalıklar ve savaş hali gibi durumlarda farklı amaçlarla da kullanılabiliyordu.²¹

Rüştiye mekteplerinde eğitim öğretim materyal olarak özellikle coğrafya derslerinde haritalardan istifade ediliyordu. Müfredata uygun ders kitapları merkezlerden imkânlar ölçüsünde karşılanmaya çalışılıyordu. Öğrencilerin kıyafetleri ile ilgili olarak her ne kadar *Maârif Nezâreti* sınırlarını belirleyip yakalarında *mekteb-i rüştiye* yazısı olan bir şablon oluşturmuşsa da öğrenci velilerinin ekonomik durumlarına göre giysilerde öğrencilere esneklik tanınıyordu.²²

Öğrenciler başarı durumlarına göre değişik şekillerde ödüllendirilip “*isbât-ı sa’y ve zekâ*” eden öğrencilere “*tahsinnâme*” veriliyordu. Öğrencilerin cezalandırılması konusunda da her ne şekilde olursa olsun fiziki şiddet yasaklanmış, bunun yerine nasihat ve sınıfta yerinin değiştirilmesi ve teneffüslerde dışarıya çıkmama cezası gibi tedbirler alınıyordu.²³

²⁰ Altınova, *Osmanlı Modernleşmesinde Rüştiye Mektepleri*, 232.

²¹ Altınova, *Osmanlı Modernleşmesinde Rüştiye Mektepleri*, 399-403.

²² Altınova, *Osmanlı Modernleşmesinde Rüştiye Mektepleri*, 318.

²³ Nesimi Yazıcı, “Yüzelli Yıl Öncesi Çocuklarımız Neler Okuyorlardı?”, *Diyanet Aylık Dergisi* 129 (Eylül 2001), 20-23.

Rüştiyeler, 1869 *Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi* ile eğitim süresi dört yıl olarak belirlenmiştir. 1892 yılında eğitim süresi üç yıla indirilse de bazı taşra rüştiyelerinde dört yıl eğitim devam etmiştir. Rüştiye mekteplerinin öğretim süresi zaman içerisinde 3 yıldan 6 yıla kadar değişikliklere uğramış buna göre ders programlarında da bazı güncellemeler yapılmıştır. Rüştiye mekteplerine kayıt yaptıracak öğrencilerin genellikle yaş ortalaması 11'dir. Son sınıf öğrencilerinin 15, en çok 16 yaşına kadar olmaları hedeflenmiştir.²⁴ Ülke genelinde birçok rüştiye mektebinde sınavlar büyük bir gösteriş içerisinde ve bölgenin ileri gelenlerinin katıldığı bir törenle yapılmış, padişaha dualar edilmiş ve başarılı öğrenciler, kitap, yazı ve boya takımı bazen de saat gibi ödülleriyle mükâfatlandırılmıştır.²⁵

2. Giresun'da Açılan Rüştiye Mektepleri²⁶

2.1. Karahisâr-ı Şarkî Rüştiye Mektebi

Makalemizde rüştiye mekteplerinin açılış tarihine göre bir sıralamaya gidilmiştir. Bu bağlamda şimdiki Giresun ili sınırlarında açılan ilk rüştiye mektebi, liva statüsünde olan Karahisâr-ı Şarkî'de açılmıştır. Mektep, 1280/1864 yılında şu anki İstiklal İlkokulu'nun bulunduğu yerde inşa edilerek bölgede öğrencilere hizmet vermeye başlamıştır. Mektep, eğitim öğretim faaliyetlerine iki muallim, bir bevâb ile başlamıştır.²⁷ Mektebin ilk muallim-i evvelliğine atanan Mehmed Hulusi Efendi; Kırık nahiyesinde doğduktan sonra değişik medreselerde tedrisat yapıp medrese müderrisi iken Karahisâr-ı Şarkî Rüştiye Mektebi muallim-i evvelliğine atanmıştır. Yirmi yıl kadar sonra muallim-i evvelerde dârülmuallimîn mezuniyeti şartı arandığından 1305/1888 tarihinde bu mektepten mezun olup yaklaşık kırk beş yıl aynı mektepte muallimlik yapmıştır. İlgili muallim(in), Giresun Rüştiye Mektebine atanması yapılmış ancak sebebini bilemediğimiz şekliyle bu mektepte görev yapamamıştır. Zaman içerisinde bu eğitim kadrosuna hat muallimi de eklenmiştir.²⁸ XX. yüzyılın ilk yıllarında eğitim kadrosu değişmiş ve öğrenci sayısı altmış ikiye ulaşmıştır.²⁹ Osmanlı'da fiili olarak çalışırken hac görevinin ifası için muallimlere izin verilmiştir. Karahisâr-ı Şarkî Rüştiye Mektebinin muallim-i evvelliğini yapan Mehmed Hulusi Efendi, eğitim-öğretim faaliyetleri devam ederken hac farzasını yerine getirmek için merkezi

²⁴ Altınova, *Osmanlı Modernleşmesinde Rüştiye Mektepleri*, 260-310.

²⁵ Altınova, *Osmanlı Modernleşmesinde Rüştiye Mektepleri*, 322.

²⁶ Ali Yılmaz, *Osmanlı Dönemi Giresun'da Eğitim Öğretim* (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2019), 21.

²⁷ Mehmet Ö. Alkan, *Tanzimât'tan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri* (Ankara: Devlet İstatistik Yayınları, 2000), 20.

²⁸ Sivas Vilayet Salnâmesi, 1302, ts., 435.

²⁹ *Maârif Salnâmesi 1317*, ts., 662.

yönetimden izin talep etmiştir. Merkezi yönetim bu isteğe olumlu cevap vererek muallimin dinî görevini yapmasına müsaade etmiştir.³⁰

1307/1890 senesinde Karahisâr-ı Şarkî'yi ziyaret eden Cuinet, mektepteki öğrenci sayısını 150 olarak vermesine rağmen elimizdeki bilgiler bu rakamın abartılı olduğunu göstermektedir.³¹ Mektep, 60 talebe ile eğitime başlamış son zamanlarında öğrenci sayısı 48'e kadar düşmüştür. 1313/1896 yılında numune mektebine, 1326/1909 senesinde idadi mektebine çevrilmiştir.³² Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise liseye dönüştürülmüştür.³³

Karahisâr-ı Şarkî kazasında Müslümanlarla birlikte gayri müslim vatandaşlar da yaşıyordu. Devlet, gayri müslim çocuklarının da eğitim fırsatından yararlanabilmesi için bazı düzenlemelere gitmiştir. II. Abdülhamid'in yabancı mektepleri denetim altına alma çabalarının sonucu olarak aynı yerdeki rüştiye mektebi muallim-i sâlisi Mehmed Efendi, kazada bulunan Rum ve Ermeni rüştiye mekteplerine Türkçe dersi vermek üzere görevlendirilmiştir.³⁴

2.2. Giresun Rüştiye Mektebi

Tanzimat'tan sonra Giresun genelinde modern anlamda 1288/1871 yılında açılan ikinci kurum Giresun Rüştiye Mektebidir. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde açılmaya başlanılan rüştiye mekteplerinden haberdar olan Giresun halkı, kendi çocuklarının da bu fırsattan yararlanmalarını istemiştir. Müslüman Giresun eşrafı, 1281/1865 yılında merkezle yazışma yaparak Giresun'da Rum ve Ermeni çocuklarının Müslüman çocuklardan farklı olarak tahsil-i funûn gördükleri, aynı eğitim fırsatından kendi çocuklarının da istifade etmesini talep etmişlerdir. Mektep açılışının hızlandırılmasına katkı sağlamak için Giresun'un ileri gelenlerinden Dizdarzâde Ahmet Efendi, hükümet konağı bitişiğindeki 8-10 bin kuruş değerinde kendi üzerine tescilli arsayı hibe edebileceğini aynı yazıda beyan etmiştir. Bununla da yetinilmeyerek devlet ricali tarafından 41.112 kuruş inşaat maliyeti tespitinden sonra mektep için zenginler kendi aralarında 26.205 kuruş para toplamışlardır. Kazanın ileri gelenleri, mektep inşaatı için kalan diğer meblağın da ahalice karşılanacağı sözü verip rüştiye mektebi yapımı konusunda kamuoyunda olumlu bir algı oluşturulmasını sağlamıştır.³⁵ İnşaat süreci beş yıl civarında sürmüş olacak ki takvimler 1288/1871 yılını

³⁰ Başkanlık Osmanlı Arşivi Maarif Nezareti Mektûbî Kalemî, ts., 524.49.

³¹ Cuinet Vital, *Turquie D'asie* (Paris: y.y, 1890), 778.

³² Meşihat Arşivi, ts., 245.26.4.

³³ MŞH.SAİD, 173.36.8.

³⁴ BOA, MF, MKT, 414.44.

³⁵ BOA, MF, MKT, 681.102.

gösterdiğinde altmış dört öğrencisi ve iki muallimi ile Giresun Rüştîye Mektebi eğitim hayatına başlamıştır.³⁶

Mektep açıldıktan sonra bir yıl sonra Trabzon Maârif Müdürlüğünce Maârif Nezâretinden istenen kitaplar Giresun Rüştîye Mektebinde okutulan dersler konusunda bizlere bir kanaat oluşturmaktadır. Basılan kitapların sınırlılığından olacak ki öğrenci sayısının 1/3'ü kadar yani 20'şer adet gönderilmiştir. Mektebe gönderilen kitap isimleri şöyledir: Gülîstan, Ta'îlîmî Fârisî, Kavâid-i Medhal, Terbiyetü'l-Etfal, Tarih-i Osmanî ve 16 adet Jurnal (gazete).³⁷

Giresun'da açılması büyük heyecan yaratan mektep, coğrafyada yaşanan olağanüstü şartlar dolayısıyla boşaltılmak zorunda kalmıştır. Konu ile ilgili 1293/1877 yılında Trabzon Vilayetinden gelen resmi yazıda Giresun Rüştîye Mektebinin 93 Harbi diye bilinen Osmanlı-Rus savaşının gereksinimlerinden olan cephanelik ihtiyacına binaen mektebin acilen başka bir eve taşınma isteği yerine getirilmiştir.³⁸

Giresun Rüştîye Mektebinin idari konularda sorumluluğunu üstlenen ilk muallim-i evveli İsmail Efendi'dir. Onun vazifeden ayrılmasından sonra Ali Rıza Efendi, 1309/1892 tarihinden sonra yaklaşık 20 yıla yakın bu vazifeyi devam ettirmiştir.³⁹ 1294/1878 senesine kadar muallim-i sânilîğini İbrahim Efendi deruhte etmiş, onun istifasıyla bu göreve dârûlmuallimîn mektebi mezunu Mustafa Efendi atanmıştır.⁴⁰ Adı geçen muallim kısa süren görevinden sonra aynı zamanda Giresun müftülüğü yapan medrese mezunu Mustafa Asım Efendi muallim-i sânilîği sürdürmüştür.⁴¹ Giresun özelinde mektep muallimleri arasında maaş farkları olduğu tespit edilmiştir. Muallim-i sâninin maaşı 200 kuruş, sâlisin maaşı ise 150 kuruş mesabesinde olup kariyer basamakları arasında ciddi ve ayırt edici bir farkın olduğu anlaşılmaktadır.⁴²

Her ne kadar teferruatlı belgeye ulaşamasak da mekteplerin muallim-i sânilik ve sâlislik görevlerine atamalar, mahallinde yapılan imtihanla yapılmıştır. Mahalde yapılan imtihanlarda bazı suiistimaller olabiliyordu. Zira Giresun Rüştîye Mektebi muallim-i sâlisliğine imtihansız atanan Arhavi doğumlu Osman Efendi'nin Maârif Nezâretince evraklarının istenmesi ve bu

³⁶ *Trabzon Vilayet Salmâmesi*, ts., 3/167.

³⁷ BOA, MF, MKT, 6.67.

³⁸ BOA, MF, MKT, 45.138.

³⁹ BOA, MF, MKT, 308.28.

⁴⁰ BOA, MF, MKT, 58.148.

⁴¹ BOA, MF, MKT, 191.121.

⁴² BOA, MF, MKT, 407.39.

muallimin isminin daha sonra mektep muallimleri arasında geçmemesi atamada yapılan usulsüzlüğün tespit edilip görevine son verildiği ihtimalini güçlendirmektedir.⁴³

Uzun süre eğitim hayatına devam eden Giresun Rüştîye Mektebi mezunları, ülkenin diğer kasabalarında olduğu gibi Giresun'da da isimlerinden bahsettiren şahsiyetler olmuştur. Erzurum Kongresi'nde Giresun delegesi olan Ali Naci Efendi (Duyduk) 1900'lü yıllarda Giresun Rüştîye Mektebinden mezun olmuştur. Aynı kongrenin diğer delegesi İbrahim Hamdi Bey de aynı yıllarda bu mektepten mezun olmuştur.⁴⁴

Giresun Rüştîye Mektebi, 1287/1871 yılından 1330/1913 yılına kadar yaklaşık yarım asra yakın şehir çocuklarının aydınlanması için eğitime katkı sağlamıştır. Burası rüştiye mekteplerinin yeniden yapılandırılması sürecinde Giresun İdâdî Mektebine çevrilerek mevcudiyetini devam ettirmiştir.

2.3. Tirebolu Rüştîye Mektebi

Tirebolu Rüştîye Mektebi, 1292/1876 yılında öğrenci aldığını düşündüğümüz ilin doğusunda açılan ilk mekteptir. Giresun kazası genelinde 1289/1873 tarihinde gerekli atamaların yapılması halinde açılabilceği bildirilen üçüncü modern eğitim kurumu Tirebolu Rüştîye Mektebidir.⁴⁵ Tirebolu Rüştîye Mektebi, şimdiki Tirebolu Belediye binasının arkasında Tirebolu MTAL'in olduğu yerde üç katlı olarak inşa edilmiştir.⁴⁶ Mektebe 7-11 yaşları arasında öğrenci kabul edilmesi gerekirken mahalde sıbyan mektebi mezunu olup yaşları büyük olan öğrencilerden aşırı talep olduğu bildirilmiştir. II. Abdülhamid'in eğitim-öğretimde yaptığı yenilikler göz önüne alındığında Trabzon Vilayetinden verilen cevapta ister iptidai ister sıbyan mektebi mezunları olsun on altı yaşındaki çocukların mektebe kabul edilmesi cevabı verilmiştir. Bu yazı üzerine Tirebolu Rüştîye Mektebine yaşı geçmesine rağmen eğitim fırsatı bulamayan sıbyan mektebi öğrencileri kabul edilmiştir.⁴⁷

Ünlü Fransız seyyah Vital Cuinet'in verdiği bilgiye göre 1890/1307 yılı itibarıyla mektepte iki yüz öğrenci ve yedi muallim görev yapmaktadır.⁴⁸ Bu sayının biraz abartılı olduğunu düşünüyoruz. Zira kaynaklar, 1317/1900 yılında mektepte okuyan talebe sayısı yetmiş altı olarak verilmiş olup

⁴³ BOA, MF, MKT, 469.23.

⁴⁴ Cavit Akın, "Millî Mücadele ve Erzurum Kongresinde Giresunlu Delegeler", *Giresun Tarihi Sempozyumu* (İstanbul: Giresun Belediyesi Kültür Yayınları, 1997), 282-284.

⁴⁵ *Trabzon Vilayet Salnâmesi*, 5/1675; 5/145; 6/151.

⁴⁶ BOA, MF, MKT, 1116.60.

⁴⁷ BOA, MF, MKT, 45.122.

⁴⁸ Vital, *Turquie D'asie*, 49.

muallim-i evvel Ahmet Efendi, muallim-i sâni Süleyman Efendi, muallim-i sâlis Süleyman Efendi, hat muallimi Ahmet Efendi ve bir bevvâbı (hizmetli) ile eğitimini sürdürdüğünü belirtmektedir.⁴⁹ Rüştîye mekteplerine atanan bevvâbları sıradan temizlikçi olarak değerlendirmemek gerekmektedir. Zira Tirebolu Rüştîye Mektebi bevvâbı Mehmed Efendi'nin kısa bir süre de olsa aynı mektepte hat muallimliği yapması bu tezimizi doğrulamaktadır.⁵⁰

Osmanlı Devleti'nde bulunan rüştiye mektebi muallimlerinin maaşları bütün yurttan aynı değildir. Zira Tirebolu Rüştîye Mektebi muallim-i evveli İsmail Efendi'nin Priştine Rüştîyesi muallim-i evveli Osman Efendi ile becayiş isteği konusundaki talebi merkezden şartlı olarak kabul edilmiştir. Kadrolar aynı olmakla birlikte Tirebolu Rüştîye Mektebi muallim-i evvelin maaşının 1312/1895 yılı itibarıyla 500 kuruş olduğu, Priştine Rüştîye Mektebindeki muallim-i evvel maaşının da 400 kuruş olduğu, istemesi ve dilekçe vermesi durumunda ancak becayişin gerçekleşebileceği kendisine bildirilmiştir.⁵¹

1317/1900 yılında Giresun'da bulunan rüştiyeler kendi aralarında verimliliği artırmak için muallimler arası yer değiştirmeler yapılabiliyordu. Trabzon Maârif Müdürlüğü, yer değiştirme tasarrufunda bulunduğu muallimlerin yapılan tayinlere riayet etmesi, aksi takdirde muallimlerin istifa etmiş sayılacakları ilgili mekteplere bildirilmiştir.⁵² Giriş kısmında kısmen bahsettiğimiz veçhile muallim-i sânilerin mahallince yapılan imtihanlarda muallimlerin terceme-i hali, nüfuz tezkeresi ve icazetname evrakları istenmiştir. Muallim-i sâniler genellikle mahalde müderrislik yapan kişilerden seçilmiştir.⁵³

Rüştiye mekteplerindeki muallimlerin sağlık ömrüne bağlı tayin isteme hakları bulunmaktaydı. Tirebolu Rüştîyesi muallim-i evveli İsmail Efendi'nin 1321/1904 yılında Maârif Nezâreti ile yapılan yazışmada Tirebolu'nun havasına suyu alınamadığından hareketle aldığı doktor raporunu ilgi tutup boşalacak olan Giresun Rüştîye Mektebi muallim-i evvelliğine tayin istek yazısına olumlu cevap verilmemiştir. Çünkü Giresun Rüştîye Mektebi muallimi ne Bafra Rüştîye Mektebine ne de Giresun Müftülüğüne tayini çıkmadığından dolu kadroya ataması yapılamamıştır.⁵⁴ Öteden beri eğitim konusunda hassas olan Tirebolu halkının ileri gelenleri tayin isteği yerine getirilemeyen İsmail Efendi'nin vaktini çarşı-pazarda geçirdiği, muallim-i

⁴⁹ *Maârif Salnâmesi 1317*, 713.

⁵⁰ *BOA, MF, MKT*, 152.65.

⁵¹ *BOA, MF, MKT*, 348.40.

⁵² *BOA, MF, MKT*, 455.6.

⁵³ *BOA, MF, MKT*, 285.20.

⁵⁴ *BOA, MF, MKT*, 874.43.

sânî Süleyman Efendi'nin de kaza idare meclisi üyeliğinden dolayı köylere gittiği dolayısıyla derslerin boş ve verimsiz geçtiğinden hareketle tahkikat yapılmasını istemişlerdir.⁵⁵ Yapılan tahkikatın sonucuyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Tirebolu Rüştîye Mektebi yapıldıktan sonra fiziki onarıma ihtiyaç duymuştur. 1308/1891 yılında merkezden okulun tamiri için 6.000 kuruş yaklaşık maliyet hesabı ile para istenmesine rağmen merkezden Tirebolu Rüştîye Mektebine ancak 3.140 kuruş gönderilip mektebin gerekli tamiri yapılmaya çalışılmıştır.⁵⁶ Üç katlı olan mektebe yapılan yaklaşık maliyete göre 49 bin kuruş para istenmesine rağmen sadece 10.500 kuruş gönderilerek mahalde bulunan imkânları da ekleyerek tamiratın yapılması talep edilmiştir.⁵⁷

Modern Türkiye'nin inşasında büyük yeri bulunan Erzurum Kongresi'nde Giresun'u temsilen katılan delegelerden Yusuf Ziya (Şişman) bu mektepten mezun olmuştur.⁵⁸ Yaklaşık 38 yıl eğitim veren Tirebolu Rüştîye Mektebi, eğitim kurumlarının yeniden yapılandırılmasında iptidai mektep olarak eğitim hayatına devam etmiştir.

2.4. Akköy Rüştîye Mektebi

Akköy Rüştîye Mektebi, bugünkü Bulancak ilçesinin Ayvasıl köyünde 1293/1877 yılında 25.000 kuruş masraf edilerek başlanılan mektep bir yılda bitirilmiştir. 1294/1878 yılında Rüşdü Efendi muallim-i evvel, Mahmud Hıfzı Efendi de muallim-i sâni olarak görevlendirilerek mektep öğrenci kabulüne başlamıştır.⁵⁹ Muallim-i sâni olarak görevlendirilen Mahmud Hıfzı Efendi, diğer yeterlilikleri olmakla birlikte öğrencileri güzel yazı konusunda yeteri kadar yetiştiremediği konusunda şikâyet edilmiştir. Bu şikâyet üzerine cevabi yazıda şayet Mahmud Efendi hat muallimi olarak yeterli değilse yerelde yapılacak imtihanla bir hat muallimi bulunması merkezden resmi bir yazı ile kuruma bildirilmiştir.⁶⁰ Yerel halkın bu itirazları karşılık bularak pedagojik açıdan itirazın yerinde olduğu değerlendirmesi, önemli bir durumdur.⁶¹ Bu çalışmalardan sonra mektebe 1296/1879 senesinde muallim-i evvel Rüşdü

⁵⁵ BOA, MF, MKT, 1051.76.

⁵⁶ BOA, MF, MKT, 126.19.

⁵⁷ BOA, MF, MKT, 1116.60.

⁵⁸ Akın, "Millî Mücadele ve Erzurum Kongresinde Giresunlu Delegeler", 285.

⁵⁹ BOA, MF, MKT, 308.27.

⁶⁰ BOA, MF, MKT, 32.52.

⁶¹ BOA, MF, MKT, 39.84.

Efendi, muallim-i sâni Mahmud Efendi olmak üzere iki muallimle eğitimine devam etmiştir.⁶²

Mektebin açılışından sonra eğitim-öğretimin titizlikle yapılmadığı duyumu alınmış olacak ki Trabzon Maârif Müdürlüğünce derslerin disiplin içerisinde yapılması konusunda muallimler uyarılmıştır. Bu yazışmalardan anlaşılıyor ki mekteplerin teftiş ve takibi konusunda gerekli hassasiyet yetkililerce gösterilmiştir.⁶³ Açılışından bir yıl sonra mektebin temizliği için bir bevvâb ve hat muallimi olarak Mehmed İhsan Efendi görevlendirilerek 25 öğrenciye hizmet vermişlerdir.⁶⁴ Mektebin Giresun merkeze yakınlığı ve daha açıldığı yıl muallimlerle ilgili şikâyet ve kifayetsizliğinden olacak ki 1319/1902 senesinde öğrenci sayısında bir artış olmamış, öğrenci sayısı 23'e indiğinden tek muallimle eğitime devam etmiştir.⁶⁵

Bulancak ahalisi bu durumun farkında olarak yerleşim yerinin ileri gelenleri merkezi hükümete 1325/1908 yılında yazdığı istek dilekçesinde; ilçede sözü geçen Karaibrahimzâde ailesinin kendileri Ayvasıl mevkiinde ikamet ettiklerinden Akköy Rüştîye Mektebinin bu mahalde açılmasını şikâyet etmişlerdir. Ahali, kasaba merkezinin Bulancak olması dolayısıyla çocukların çoğunun eğitimden mahrum kaldıklarını bildirmişlerdir. Halk, kasaba çocuklarının özellikle kış aylarında hava muhalefeti ve Bulancak'tan mektebe varıncaya kadar biri Müslüman diğeri Hristiyanlara ait olan mezarlıktan geçmeleri sebebiyle mektebin kasaba merkezine uzaklığına dikkat çekerek merkeze taşınmasını istemiştir. Merkezi hükümet de uygun olacağını bildirmiştir. Ancak bir âyan ailesi olan Karaibrahimzâdelere söz dinletemediklerinden veya rüştiye mekteplerinin yeniden yapılması sürecinin bir sonucu mudur karar veremediğimiz bir nedenle mektebi kasaba merkezine taşınamamıştır.⁶⁶

Akköy Rüştîye Mektebi muallim-i sâni Mahmud Efendi'nin emekliliğe ait dilekçesine verilen cevaba göre aktif görevde iken 150 kuruş maaş alan bir muallimin emekli olduğu takdirde sadece 50 kuruş maaş bağlanabileceği bildirilmiştir. Bu yazıya göre XX. yüzyılın başlarında çalışan bir memur ile emekli arasında 1/3 oranında bir maaş eksilmesi olduğunu göstermektedir.⁶⁷ 1326/1909 tarihinde mektebin muallim-i evvelî Hasan Efendi'nin atanması ile uzun süre tek muallimle eğitim hayatını

⁶² Trabzon Vilayet Salnâmesi, 11/223.

⁶³ BOA, MF, MKT, 60.26.

⁶⁴ Maârif Salnâmesi 1317, 712.

⁶⁵ Maârif Salnâmesi, 1319, ts., 712.

⁶⁶ BOA, MF, MKT, 985.32.

⁶⁷ BOA, MF, MKT, 1007.74.

sürdürmüştür.⁶⁸ 31 yıl Bulancaklı öğrencilere hizmet eden Akköy Rüştîye Mektebi, iptidai mektebe çevrilerek eğitim hayatına devam etmiştir.

2.5. Görele Rüştîye Mektebi

Görele Rüştîye Mektebi, 1308/1891 yılında eğitim öğretime başlamıştır. Arhavili Ahmet Hamdi Efendi, mektebi eğitime hazırlayıp 250 kuruş maaşla başladığı muallimliği beş yıl süreyle devam ettirmiştir.⁶⁹ İlk muallim-i evvel Ahmet Hamdi Efendi, Göreleli öğrencilere hizmet ettikten sonra Akçaabat Rüştîye Mektebine tayini çıkınca 1896-1898 yılları arasında Görele Rüştîye Mektebi muallim-i evvelliğine M. Kamil Efendi atanmıştır.⁷⁰ Görele Rüştîye Mektebi, kuruluşundan kapatılmasına kadar 60 öğrenci sayısını aşamamıştır. Rüştîye mekteplerinde bugünkü eğitim kurumlarında olduğu gibi norm kadro uygulamasına yakın bir düzen kurulduğu anlaşılmaktadır. Zira Görele'deki mektebin öğrenci sayısı 60 iken muallim-i sâlislik kadrosu verilen mektep, 1903/1320 yılında kadro tenkis edilerek hat muallimliği hariç iki muallime, öğrenci sayısı otuzun altına indiğinde hat muallimi kadrosu da düşürülmüştür.⁷¹

Görele Rüştîye Mektebi binası, Osmanlı Devleti için sıkıntılı yıllara rastlayan 1314/1897'da silahaltına alınan askerlerin barınacak münasip yerleri olmadığından Akçaabat Rüştîye Mektebi ile birlikte boşaltılarak askeriye verilmiştir. Mektebin geçici bir süre tatil edilmesi ve en kısa zamanda boş bir bina bulunması halinde kiralanan eve taşınması talimatı Göreleli yetkililer tarafından yerine getirilerek eğitim-öğretim faaliyetleri kısa bir aradan sonra devam etmiştir.⁷² Mektebin taşındığı kiralık yerin tadilata ihtiyaç duyması nedeniyle tamir için merkezden ödenek istenmiştir. Mektebin tapusunun şahıs üzerine olmasından dolayı kiralık mekâna ödenek gönderilemeyeceği cevabı verilmiştir.⁷³

Rüştîye mekteplerinde muallimler kademeler arasında terfi edilmişlerdir. Bu bağlamda Görele Rüştîye Mektebi muallim-i sâlisi Ali Haydar Efendi, 1316/1899 yılında 200 kuruş maaşla çalışırken gerekli imtihanlarda başarılı olarak muallim-i sâniliğe ataması yapılmıştır.⁷⁴ Aynı şekilde muallimlere yer değişikliği yapmaları durumunda harcırah (yolluk) ödemesi yapılmaktaydı. Muallim harcırah alabilmesi için hükümetçe tayinin

⁶⁸ BOA, MF, MKT, 1048,65.

⁶⁹ BOA, MF, MKT, 153.117.

⁷⁰ BOA, MF, MKT, 344.1; BOA, MF, MKT, 282.62.

⁷¹ Trabzon Vilâyet Salnâmesi, 20/431; Maârif Salnâmesi, 1321, ts., 600.

⁷² BOA, MF, MKT, 354.48.

⁷³ BOA, MF, MKT, 461.7.

⁷⁴ BOA, MF, MKT, 39.6.

yapılması zorunluluğu bulunmaktaydı. Kuşadası Rüştîye Mektebi muallim-i evveli iken Görele Rüştîye Mektebi muallimliğine tayini gerçekleşen Salih Efendi, Maârif Nezâretine verdiği dilekçe ile harcırah (yolluk) istemiş, tayin isteği kendisinden geldiğinden dolayı harcırah alamamıştır.⁷⁵ On sekiz yıl eğitim hayatına devam eden Görele Rüştîye Mektebi, daha sonra eğitim hayatına iptidai mektep olarak devam etmiştir.

2.6. Alucra Rüştîye Mektebi

Giresun'un güneyinde yer alan Alucra kasabası, modern mektep olan rüştiye mektebinden nasiplenmiş yerleşim yerlerindendir. Mektep, 1306/1889 yılında 8.000 kuruş masrafla ahşap malzeme kullanılarak yapılmıştır. Yapımı sekiz yıl kadar süren mektep, ancak 1314/1897 yılında öğrenci kabulüne başlamıştır. Mektebin eğitime açılması bilgisi Sivas Maârif Müdürlüğü vasıtasıyla merkeze bildirilmiştir.⁷⁶ Mektep açıldıktan bir yıl sonra muallim ataması yapılarak 25 öğrencisi ile Ali Rıza Efendi'nin muallim-i evvelliğinde eğitime başlamıştır. Hat muallimi olmadığından bu görevi de aynı muallim yerine getirmiştir.⁷⁷ Mektebe Alucralı çocuklar teveccüh göstermiş ve iki yıl gibi kısa bir sürede öğrenci sayısı 46'ya yükselmiştir.⁷⁸ Bu tarihten sonra tek muallimle eğitim öğretim işleri deruhte edileceğinden olmalı ki mektepteki öğrenci sayısı kademeli olarak azalmıştır. Bunun sebebi muallim-i evvel Ali Rıza Efendi'nin kendisinin Sivas'ın Hafik kazasından olmasındandır. Alucra kazası daha kırsala olmasından dolayı 1325/1908 yılında memleketine gitmek için izin talebinin sonucu hakkında bilgi olmadığından bir daha geri dönmediğini değerlendirmekteyiz.⁷⁹

Ali Rıza Efendi'den sonra Karahisâr-ı Şarkî Rüştîye Mektebi muallim-i evveli Mehmed Hulusi Efendi'nin 1327/1910 yılında ataması yapılmış olmasına rağmen göreve başlamamış, rüştiye mekteplerinin yeniden yapılanması sürecinde iptidai mektebe dönüşmüştür.

3. Açılma Çalışmaları Yapılmasına Rağmen Eğitim-Öğretime Başlamayan Mektepler

3.1. Giresun İnâs (Kız) Rüştîye Mektebi

Giresun'un ileri gelenleri, 1321/1904 yılında Trabzon Vilayeti aracılığı ile Maârif Nezâretine bir yazı göndererek yerleşim yerlerinde kız çocuklarının

⁷⁵ BOA, MF, MKT, 926.37.

⁷⁶ BOA, MF, MKT, 345.56.

⁷⁷ Maârif Salnâmesi 1317, 1363.

⁷⁸ Sivas Vilayet Salnâmesi, 1321, ts., 242.

⁷⁹ Sivas Vilayet Salnâmesi, 1321, 547.

da eğitim fırsatından yararlandırılmaları için istekte bulunmuşlardır.⁸⁰ II. Abdülhamid dönemi eğitim politikasının eğitime karşı pozitif yaklaşımından olacak ki 1323/1906 yılı itibarıyla Dârümuallimât mektebini pekiyi derece ile bitirmiş Sabriye Hanım'ı aylık 500 kuruş maaşının mahallince karşılanması şartıyla Giresun İnâs (Kız) Rüştîye Mektebine muallim olarak atanması uygun görülmüştür.⁸¹ Her ne kadar inâs (kız) rüştîye mektebi açılma teşebbüsleri başarılı olup mektep eğitime açılrsa da yeni bazı değerlendirmeler sonucu rüştîye mektebi olarak değil Giresun Kız Numune Mektebi olarak hayatını sürdürmüştür. 1916 yılında ülkenin olağanüstü durumundan dolayı çok geçmeden mektep kapatılmıştır.

3.2. Piraziz ve Keşap Nahiyelerine Rüştîyesi Mektebi Açılma Teşebbüsleri

Osmanlı Devleti Maârif Nezâretinin 1885/1302 yılında çıkardığı nizamnâme'ye göre 500 haneli yerleşim yerlerine rüştîye mektebi açılması istenmiştir. Buna göre hane sayısı 500'ün üzerinde olan Piraziz nahiyesinde de bir rüştîye mektebi açılmasına izin verilmiş; öğrenciler Hendese, Hesâb, Coğrafya, İmlâ ve Hat dersleri olmak üzere toplam beş alandan imtihana tabi tutulmuştur. Bu imtihanda gerekli yeterliliğe sahip öğrencilere eğitim-öğretim vermek üzere Hafız Huldi Efendi muallimliğe atanmasına rağmen mektep eğitim öğretime başlayamamıştır.⁸²

Giresun'un hemen doğusunda bulunan Keşap nahiyesinde de hane sayısı aranan sayıya ulaşmamasına rağmen bir rüştîye mektebi açma teşebbüsü olmuştur. 1888/1305 yılında Keşap halkı kendi aralarında organize olup bir binayı mektep olarak tefriş etmiştir. Nahiye'de 14 sıbyan mektebi mezunu öğrencinin eğitim görmeye istekli olduğu ilgililere yazı ile bildirmiştir. Merkezden ilgi yazıya verilen cevapta nahiye'deki hane sayısının 500'ün altında olduğundan mektebin açılmasının imkânsız olduğu iptidai mekteple iktifa edilmesi gerektiği belirtmiştir.⁸³ Netice itibarıyla Piraziz nahiyesinde bir rüştîye mektebi resmen açılıp eğitime başlayamamış, Keşap'ta halkın rüştîye açma istekleri merkezce gerekli şartları taşımadığından reddedilmiştir.

Sonuç

Bir toplumun değişimi, eğitimin gelişen şartlara göre revize edilmesi ile mümkündür. İslam medeniyetinin zirvede olduğu XVIII. yüzyıldan sonra

⁸⁰ BOA, MF, MKT, 732.20.

⁸¹ BOA, MF, MKT, 894.58.

⁸² BOA, MF, MKT, 97.115.

⁸³ BOA, MF, MKT, 106.21.

eğitim kurumu medreselerin ihtiyaca yeterince cevap verememesi, Osmanlı Devleti'ni bazı yeni arayışlara sevk etmiştir. Bu konuda ilk atılım II. Mahmud'un rüştiye mektebi açma iradesini ortaya koyması ile başlamıştır. Devlet erkânı, Osmanlı Devleti'nin modernleşmesinin eğitimde yapılacak yeniliklerle olacağına inanmıştır. Rüştiye mektepleri, Tanzimat sonrası ülkenin her köşesine yayılmaya başlayınca eğitimde yenilenmenin itici gücü olmuştur. Eğitimdeki bu değişimle birlikte devlete memur yetiştirme, eğitimin vakıfların kontrolünden çıkıp devlet kontrolünde yapılması ve medreselerdeki eğitim sistemindeki olumsuzluklar revize edilmeye çalışılmıştır.

Rüştiye mekteplerinin kurumsallaşmasında yaşanan en büyük sıkıntı, devletin ekonomik buhran içerisinde olması nedeniyle mektep binalarının yapım işini 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi gereği yerel idareciler ve halka bırakılmasıdır. Bu sıkıntı, Giresun genelinde açılmaya başlanan rüştiye mekteplerinde de kendisini göstermiştir. Bir diğer sorun ise yeni usule göre muallim istihdamı ve bu muallimlerin maaşlarının ödenmesi konusudur. Dârülmualimîn mezunu muallimlerin sınırlı olması ve derslere giren muallimlerden bazılarının sivil memur ve mahalli ulemeden (müderrislerden) seçilmesine gidilmesi mekteplerin aksayan yönleridir. Bu şekilde görevlendirilen muallimler, ikinci iş olarak ya da her ne kadar mahalli ulemeden imtihanla kişiler görevlendirilseler bile adaptasyonda bazı sorunlar yaşamışlardır. Rüştiye mekteplerine muallim-i evvel olarak dârülmualimîn mezunu muallimler atamaya özen gösterilse bile muallim-i sânilerin medrese mezunu klasik ulemeden olması kurum içerisinde bazı olumsuzluklara sebep olmuştur. Giresun kazasında oluşum aşamasının ötesine geçmese bile müstakil inâs (kız) rüştiyelerinin açılma teşebbüsü ve rüştiyelerde kız çocuklarının sıbyan mekteplerinden sonra eğitime devam edebilmesi önemli kazanımlardandır.

Osmanlı modernleşmesi sürecinde eğitim alanında imparatorluk genelinde açılmaya başlayan rüştiye mektepleri, Giresun genelinde altı adettir. Bu mektepler, Giresunlu öğrencilerin yeni sisteme göre yetiştirilmesi, devlet dairelerinde görev alması ve yeni devletin temellerinin atılmaya başladığı kuruluş sürecine katkı sağlayan delegelerin yetişmesine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda Erzurum Kongresi'nde Giresun delegesi olarak katılan Ali Naci Efendi (Duyduk) ve İbrahim Hamdi Bey Giresun Rüştiye Mektebi, Yusuf Ziya (Şişman) Bey'de Tirebolu Rüştiye Mektebinden mezun olmuştur. Osmanlı Devleti'nin merkez teşkilatlarına insan kaynağı yetiştirmede itici güç olan rüştiye mektepleri, Giresun'da da aynı fonksiyonu icra etmiş ve Cumhuriyetin kuruluşundan sonra kurulan ve kaza genelinde

eğitim-öğretim faaliyetleri bağlamında başlatılan okuma yazma seferberliğinde rüştiye mezunları kısa süreli kurslarla yetiştirilerek eğitim ihtiyacının giderilmesinde büyük katkıları olmuştur.

Rüştiye muallimlerinin illerde usul-ü cedîdeye göre açılan iptidai mekteplerin teftişinden de sorumlu olmaları Giresun'da da kendilerine ayrı bir yük getirdiğinden, eğitim-öğretimde bazı olumsuzlukların yaşanmasına sebep olmuştur. O günün şartlarında popüler olan Fransızca dersinin okutulması, öğrencilerin dünyayı tanımaya yardımcı olmuştur. Bununla birlikte derse giren bazı asker kökenli muallimlerin olması sivilleşme düşüncesinin yerleşmesinde ileriki yıllarda kendisini gösteren askeri vesayete zemin hazırlamıştır. Mektebin kontrol ve teftişi, merkezden görevlendirilen müfettişlerin yetersizliği nedeniyle bu görevin kaza merkezlerinde kurulan Maârif meclisleri tarafından deruhte edilmeye çalışılmıştır.

Giresun rüştiye mekteplerinde öğrenci ve muallimlerin tecziyesi konusunda gerekenler yapılmıştır. Şikâyet edilen muallimlerle ilgili merkezden müfettişler gönderilerek gerekli işlem yapılmıştır. Muallim sayısının yetersizliği nedeniyle muallimlerin tecziyesi konusunda biraz toleranslı davranılmıştır. Giresun rüştiye mekteplerinde muallimlere verilen nişan, ruûs ve taltif belgesine rastlamamıza rağmen bu konuda öğrencilerin tahsinnâme ve kitap ödülleri verilmiştir.

Taşradaki eğitim kurumlarının yapılmasında sorun yaşandığı gibi Osmanlı Devletinin içerisinde geçtiği olağanüstü şartlar gereği askerlerin barınma yerlerinde de bazı sorunlar yaşanmıştır. Bu bağlamda Giresun'da bazı rüştiye mektep binaları boşaltılıp askerlerin barınma yeri olarak tahsis edilmiştir. Mevcut binalardan fiziki olarak daha elverişsiz binalar kiralanarak eğitime devam edilmeye çalışılmıştır. Bütün ülkede olduğu gibi Giresun'da da devlet kademelerinde rüştiye mektep mezunlarından istifade edilmiştir. Giresun kazasında bir inâs (kız) rüştiyesi açılması için yazışmalar yapılmış ancak aynı adla değil Giresun Kız Numune Mektebi olarak eğitimine devam etmiştir.

Kaynakça

- Akın, Cavit. "Millî Mücadele ve Erzurum Kongresinde Giresunlu Delegates". *Giresun Tarihi Sempozyumu*. İstanbul: Giresun Belediyesi Kültür Yayınları, 1997.
- Akyıldız, Ali. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*. İstanbul: Eren Yayınları, 1993.
- Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S. 2011*. Ankara: Pegem Akademi, 2013.
- Alkan, Mehmet Ö. *Tanzimât'tan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri*. Ankara: Devlet İstatistik Yayınları, 2000.
- Alkan, Mehmet Öznur. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim". *Osmanlı Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 6/12 (2008), 9-84.
- Altınova, Ayşegül. *Osmanlı Modernleşmesinde Rüştîye Mektepleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Doktora, 2010.
- Arbatlı, Ömer Sami. "Kırım'da Rüştîye Mekteplerinin Açılması ve Tesirleri". *Emel Dergisi* 26 (1965).
- Karpat, Kemal H. *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*. İstanbul: İmge Kitabevi, 2006.
- Kodaman, Bayram. *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Öztürk, Cemil. "Rüştîye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/300-303. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Şanal, Mustafa. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunun (Dârümuallimât), Kuruluşu, Okutulan Dersler ve Kapatılışı (1870–1924)". *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 26 26 (Güz 2009), 221-244.
- Uyanık, Ercan. "Tanzimat Döneminde Modern Eğitimin Yaygınlaştırılması Yolunda Pratik Bir Çözüm: Yarı(m) Rüştîyeler". *Tarih Dergisi* 49/1 (2010), 91-111.
- Ürekli, Fatma. "Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları". *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (2002), 382-406.
- Vital, Cuinet. *Turquie D'asie*. Paris: y.y, 1890.
- Yazıcı, Nesimi. "Yüzelli Yıl Öncesi Çocuklarımız Neler Okuyorlardı?" *Diyanet Aylık Dergisi* 129 (Eylül 2001), 20-23.
- Yılmaz, Ali. *Osmanlı Dönemi Giresun'da Eğitim Öğretim*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2019.

Yücel, Hasan Âli. *Geçtiğim Günlerden*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

Başkanlık Osmanlı Arşivi Maarif Nezareti Mektûbî Kalemî, ts.

Maârif Salnâmesi 1317, ts.

Maârif Salnâmesi, 1319, ts.

Maârif Salnâmesi, 1321, ts.

Meşihat Arşivi, ts.

Sivas Vilayet Salnâmesi, 1302, ts.

Sivas Vilayet Salnâmesi, 1321, ts.

Trabzon Vilayet Salnâmesi. 15 Cilt, ts.